

رومی شناسی در ادبیات بنگالی (قرن بیستم میلادی)

کلثوم ابوالبشر*

پژوهشگران و محققان، سرزمین ایران را مهد تہذیب و تمدن دیرینه جهان می دانند، تمدنی که بر افکار و ادراک همه ملت های دنیا تأثیری بسیار داشته است. این حقیقت روشن است که ایالت بنگاله هم مرز ایران نیست، ولی قرن هاست که ارتباط دینی، روحانی، ادبی و فرهنگی بین ایران و بنگاله آغاز شده است. زبان شیرین و شورانگیز فارسی با همه نشیب و فرازهایی که داشته، مورد مهر و علاقه حاکمان و دانشمندان و علما و عرفا و نویسندگان علمی و ادبی بوده و سپس فرهنگ ایران و زبان فارسی در ادبیات این خطه اثرات مفید و مثبت پیدا کرد.

می دانیم که وقتی بنگاله به دست اختیارالدین محمد بن بختیارالدین در سال ۱۲۰۴ میلادی افتاد، نفوذ زبان فارسی در شبه قاره شدت گرفت و این زبان بیش از شش قرن (تا ۱۸۳۷ م) زبان رسمی و دولتی شبه قاره شد. وسعت دایره زبان و ادبیات فارسی و حلاوت و عمق شعرا و نویسندگان ایران موجب شده بود که عاشقان و شیفتگان این سرزمین، چشم دل بگشایند و از دریای فیض ادبیات فارسی، آب حیات جاویدان بنوشند و در عشق و محبت به این زبان غرق شوند. زبان فارسی ریشه عمیق تری در سرزمین زرخیز بنگاله گرفت. مردم بنگاله با علاقه بسیار تعدادی از آثار گرانمایه فارسی و شاهکارش مثل شاهنامه، گلستان، بوستان، رباعیات خیام، دیوان حافظ، پندنامه، منطق الطیر و مثنوی رومی را می خواندند و لذت می بردند. در منظومه های بنگالی زاری،

* استاد بخش فارسی دانشگاه دهاکا، دهاکا (بنگلادش).

مُرشدی و ... سروده‌هایی پدید آمدند که افکار بلند و عارفانه حافظ شیرازی و مولانا رومی را ترضیح می‌دادند. منظومه‌های متصوفانه و عشق الهی، نشانگر تأثیر صوفیانه فرهنگ ایران است که در زندگی و روح روان مردم بنگاله دیده می‌شود. در آداب اجتماعی بنگاله هنوز رسوم و سنت‌های ایرانیان، مثل عاشورا، محرّم، تعزیه، عزاداری، عید نوروز و ... به چشم می‌خورد. به‌راستی زبان و فرهنگ ایران مبدأ تحوّل بزرگ اجتماعی و دینی و مذهبی در این خطّه می‌باشد.

هندوان بنگالی هم زبان فارسی را خیلی دوست داشتند. و مثل مسلمانان این زبان را با شوق فراوان تحصیل کردند. چون در دوره مغول تا قرن نوزدهم میلادی برای استخدام دولتی، زبان فارسی اهمّیت خاصی داشت. در زمان اکبر ناه بخش مالیات کاملاً در دست هندوان بود. راجا پرساد سین نویسنده و دیاساگر زبان فارسی را فراگرفت. همچنین شاعر معروف بتاچاریه تسلط بر زبان فارسی داشت. وارن هستنر نخستین والی انگلیسی نیز زبان فارسی را از راجا نوا کرشن یادگرفت. در سده یازدهم (هیجدهم میلادی) در دربار نوابان مُرشدآباد رام نراین پسر رنگ لال و راج کِرت بهترین نویسندگان فارسی بودند. همچنین در قرن نوزدهم و بیستم میلادی بسیاری از نویسندگان بنگاله مانند راجد رام موهن رای، راجا دوارکانات ناگور و مهارشی دیویندر نات تاگور و پسرش رابندر نات تاگور عاشق زبان فارسی بودند. در اشعار قاضی نذراالاسلام، شاعر ملی بنگلادش، شاعر مشرف حسین، کوی شمس‌الرحمن لغات فارسی، بحر، اوزان، تلمیحات، تشبیهات و استعارات فارسی جای خاصی دارد. «ادبیات پوتی» یا دوباشی مرهون ادبیات فارسی است. یکی از مهم‌ترین عوامل نفوذ فرهنگ ایرانی بر مردم بنگاله تصوف و عرفان است که با آثار صوفیان ایرانی در این خطّه رواج یافت. مردم بنگاله مولانا جلال‌الدین رومی را سرچشمه روحانی و اخلاقی قرار دادند و درباره مولانا رومی کتاب‌های گرانمایه و ارزنده زیادی به‌بنگالی نوشته‌اند. نیز متون مثنوی را به زبان بنگالی برگرداندند. نفوذ و تأثیر عرفان و مثنوی در خون مردم بنگاله آنقدر سرایت کرده است که تا هنوز در محافل دینی و مذهبی مثنوی رومی را می‌خوانند و می‌رقصند و محفل سماع برپا می‌کنند. گفتار و افکار رومی جزو لاینفک بنگاله گشته است. رومی‌شناسی در بنگاله تحت تأثیر دینی و مذهبی مردم این خطّه

است. ملاهای بنگاله رومی را پیر مُرشد می‌نامند و ایشان را یک روح بزرگ و چهره تابناک می‌نگرند و از مثنوی الهام می‌گیرند.

در قرن بیستم میلادی دربارهٔ مولانا رومی، آثار و کتاب‌ها و ترجمه‌های بسیاری به زبان بنگالی انتشار یافت، در این جا به اختصار دربارهٔ برخی کتاب‌های مهم آن توضیح می‌دهم:

مولانا رومی و ترجمه‌های مثنوی

۱. مثنوی رومی (جلد اوّل) (منظوم)
 مترجم: اکرم حسین قاضی (۱۸۹۶ تا ۱۸ فوریه ۱۹۶۳ م)
 ناشر: قاضی اقام‌الدین ایتی کتاب‌بک دپو، کلکته-۹
 چاپخانه: گول چندر پال، نیو مهامایا پریس، کالج استریت، کلکته، چاپ اوّل ۱۹۴۷ م.
 تاریخ انتشار: چاپ جدید از بنگلا آکادمی، داکا، ژوئیه ۱۹۷۹ م.
 صفحات: ۲۵۳+۱۳.
۲. مولانا رومیر مثنوی شریف (مثنوی شریف مولانا رومی) (منظوم)
 مترجم: اظهر علی بختیاری، مولوی حاجی.
 ناشر: محمد منیرالاسلام، میچویا بازار استریت، کلکته.
 تاریخ انتشار: چاپ اوّل یکم اوت ۱۹۲۹ م؛ ۱۳۶۲ سن بنگالی، داکا.
۳. رومیر مثنوی (مثنوی رومی) (ترجمه و تحلیل افکار مولانا رومی)
 مترجم: منیرالدین یوسف.
 ناشر: محمد نورالاسلام، عثمانیه بُک دپو، داکا.
 تاریخ انتشار: ۱۳۷۳ بنگالی.
 صفحات: ۲۲۴؛ قیمت: ۵/۵۰ تاکا.
۴. مثنوی رومی (قطعه اوّل - دفتر اوّل)
 مترجم: مولانا عبدالمجید.
 ناشر: کتابخانه امدادیه، داکا.
 تاریخ انتشار: چاپ دوم اوت ۱۹۸۴ م.
 صفحات: ۳۱۲.

۵. مثنوی رومی (قطعہ دوم - دفتر اول)

مترجم: مولانا عبدالمجید.

ناشر: کتابخانہ امدادیہ، داکا.

تاریخ انتشار: اکتبر ۱۹۸۴ م.

۶. مثنوی رومی (قطعہ سوم - دفتر اول)

مترجم: مولانا عبدالمجید.

ناشر: کتابخانہ امدادیہ، داکا.

تاریخ انتشار: ستمبر ۱۹۸۶ م.

صفحات: ۲۴۸.

۷. مثنوی رومی (قطعہ چہارم - دفتر اول)

مترجم: مولانا عبدالمجید.

ناشر: کتابخانہ امدادیہ، داکا.

تاریخ انتشار: آوریل ۱۹۸۹ م.

صفحات: ۲۴۸.

۸. مثنوی مولانا رومی (قطعہ اول)

مترجم و شارح: مولانا عزیزالحق.

ناشر: محمود، محبوب و برادران دیگر، کتابخانہ راشدیہ، داکا.

تاریخ انتشار: ربیع الاول ۱۴۰۸ هـ ق.

صفحات: ۳۱۲.

۹. مثنوی مولانا رومی (قطعہ اول)

مترجم و شارح: مولانا عزیزالحق.

ناشر: کتابخانہ رشدیہ، داکا.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴ بنگالی.

صفحات: ۳۹۲.

۱۰. مثنوی مولانا رومی (قطعه دوم)
 مترجم و شارح: مولانا عزیزالحق.
 ناشر: کتابخانه راشدیة، داکا.
 تاریخ انتشار: ۱۴۰۴ بنگالی.
 صفحات: ۲۸۶.
۱۱. ابن العربی و جلال الدین رومی
 نویسنده: محمد سلیمان ولی سرکار (استاد دانشگاه راجشاهی، داکا)
 موضوع: فلسفه؛ باب: دوازده.
 ناشر: بنگلا آکادمی، داکا.
 تاریخ انتشار: ژوئن ۱۹۸۴ م.
 صفحات: ۴۳۷؛ بهای ۶۰ تاکا.
۱۲. بسشو پریمک رومی (عاشق جهان رومی)^۱
 نویسنده: شمس الدین محمد اسحق.
 ناشر: بنیاد اسلامی، داکا.
 تاریخ انتشار: ۱۹۷۴ م؛ بار دیگر ۱۹۸۱ م از طرف رایزنی فرهنگی ج.ا.ایران، داکا.
 صفحات: ۱۹۷ (چاپ دومین).
۱۳. مولانا رومی
 نویسنده: عبدالستار.
 ناشر: بنیاد اسلامی، داکا.
 تاریخ انتشار: ۱۹۸۰ م.
۱۴. مولانا جلال الدین رومی
 نویسنده: غلام رسول محمد.
 تاریخ انتشار: بوگره، چاپ اول ۱۹۶۵ م.

۱. محتوی داستان‌های مثنوی رومی و تحلیل افکار او؛ ترجمه فقط دفتر او است.

۱۵. حضرت مهارشی رومی (زندگی نامه حضرت بزرگوار رومی)

نویسنده: احسن الله خان بهادر (۱۹۶۵-۱۸۷۳ م)

ناشر: محمد رفیق احسن، کلکته.

تاریخ انتشار: چاپ اول ۱۹۵۰ م.

صفحات: ۴+۸+۴۴؛ قیمت: هشت آنه.

۱۶. مثنویر کھانی (داستان مثنوی)

مترجم: نذرالحق.

ناشر: فریدالدین مسعود، بنیاد اسلامی بنگلادش، داکا.

تاریخ انتشار: ۱۳۶۵ بنگالی/مارس ۱۹۸۰ م.

صفحات: ۹۶؛ قیمت: ۱۶ تاکا.

۱۷. مثنویر گلیو (داستان مثنوی)^۱

مترجم: خلیل الرحمن.

ناشر: سعیده خانم، آباها داس لین، داکا.

تاریخ انتشار: ۱۹۶۷ م.

چاپخانه: واری بک سنتر، ۴۱۰ هتکولا رود، داکا.

صفحات: ۷۲؛ قیمت: ۲/۵ تاکا.

۱۸. مثنویر گلیو (داستان مثنوی)

مترجم: عبدالستار.

ناشر: بنیاد اسلامی، داکا.

تاریخ انتشار: ۱۹۸۰ م؛ سلطان محمودیر دارهی.

۱۹. رشی سلطان محمود (قصه‌های مثنوی رومی) (نثر)

نویسنده: محمد فریدالدین.

ناشر: نشریه صحیفه، داکا.

۱. قصه‌های مثنوی را به صورت داستان ترجمه نموده است.

تاریخ انتشار: ۱۹۹۰ م.

صفحات: ۱۴۳.

۲۰. مثنوی رومی

مترجم: مولانا عزیزالحق.

ناشر: محمود، محبوب و برادران دیگر، کتابخانه راشدیہ، داکا.

تاریخ انتشار: ربیع الاول ۱۴۰۸ هـ ق.

صفحات: ۳۱۲.

۲۱. مثنوی شریف (جلد اول) (منظوم)

مترجم: عبدالواحد، الحاج مولوی (۱۸۸۴-۱۹۴۹ م) بن مولوی عبدالله نواکالی.

ناشر: کتابخانه چتاگانگ، داکا.

تاریخ انتشار: چاپ اول ۱۹۲۴ م.

صفحات: ۳۰+۳۹۰+۵؛ قیمت: دو تاکا.

۲۲. کویر چتامنی (افکار شاعر) - ترجمه مثنوی با زندگی نامه رومی

مترجم: محمد حافظ علی.

ناشر: کتابخانه سونارایی، رنگپور (بنگلادش).

تاریخ انتشار: ۱۳۳۶ بنگالی ۱۶/ اکتبر ۱۹۰۵ م.

صفحات: ۶۰-۹.

۲۳. مثنوی شریف مولانا رومی (جلد اول تا سوم)

مترجم: مولانا عبدالحق.

موضوع: نظم.

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵ بنگالی.

۲۴. ...

نویسنده: احمدالحق، چند کتاب درباره مولانا رومی و کتاب مشهور مثنوی تألیف

نموده است.

کتاب‌های بنگالی^۱

۱. یارش شیر ساهتیر ایتھاس (تاریخ ادبیات فارسی)

نویسنده: شری هریندر چندپال.

ناشر: وجیت چودری، پرینتی لائبریری، کلکته.

تاریخ انتشار: ۱۳۶۰ بنگالی / ۱۹۵۳ م.

صفحات: ۲۲۳.

۲. مسلم نیشا (دانشمندان مسلمان)

نویسنده: عبدالمودود.

ناشر: بنیاد اسلامی، داکا.

تاریخ انتشار: ۱۹۶۸ م؛ چاپ دوم ۱۹۹۴ م.

صفحات: .

۳. فارسی ساهتیر لوقق اهادان (افسانه‌های ملی در ادبیات فارسی)

نویسنده: شاعر عبدالستار.

ناشر: بنیاد اسلامی، داکا.

تاریخ انتشار: اکتبر ۱۹۸۰ م.

صفحات: ۹۰.

۴. بنگلادیشیر فارسی ساهتو قرن نوزدهم میلادی (ادبیات فارسی در بنگلادش

— قرن نوزدهم میلادی)

نویسنده: دکتر محمد عبدالله.

ناشر: بنیاد اسلامی، داکا.

تاریخ انتشار: ۱۹۸۴ م.

صفحات: ۴۵۰.

۱. درباره تاریخ ادبیات فارسی در ایران و ضمناً درباره مولانا رومی است.

۵. به چشم بنگاله فارسی ساهتو (ادبیات فارسی در بنگاله غربی)
نویسنده: دکتر محمد عبدالله.
ناشر: خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران، داکا.
تاریخ انتشار: ۱۹۹۴ م.
صفحات: ۱۵۸.
۶. نذراالاسلام کابيو عربی و فارسی شبدو (لغات فارسی و عربی در اشعار قاشی نذراالاسلام)
نویسنده: عبدالستار.
ناشر: بنیاد اسلامی، داکا.
تاریخ انتشار: ۱۹۹۲ م.
۷. پارشیر پرتیبا (جلد اول) (زندگی‌نامه و آثار شاعران فارسی)
نویسنده: برکت الله.
ناشر: کتابخانه ولی الله لین، کلکته.
چاپخانه: پوران چندر منا، بنگال پریس، ۲۰ کارنوارس خیابان، کلکته.
تاریخ انتشار: چاپ اول ۱۳۳۰ بنگالی؛ چاپ ۷ ژانویه ۱۹۲۴ م.
صفحات: ۱+۲+۱۸۱؛ قیمت پنج سیکی = ۱/۲۵ تاکا.
۸. پارشیر پرتیبا (جلد دوم) (نابغه ایران، زندگی‌نامه و ادبیات شعرا و نویسندگان فارسی)
نویسنده: برکت الله.
ناشر: دکتر محمد اختر حسین.
تاریخ انتشار: چاپ اول ۱۹۳۲ م.
صفحات: ۳+۱۶۰؛ قیمت: پنج سیکی = ۱/۲۵ تاکا.
۹. ایرانیر کوی (شاعران ایران)
نویسنده: پروفیسور منصورالدین.
ناشر: فضل ربی، هراکشنا، بنگلا آکادمی، داکا.

تاریخ انتشار: چاپ اول ۱۳۷۵ بنگالی/ژوئیه ۱۹۶۸ م؛ چاپ دوم ۱۹۷۸ م.
صفحات: ۴+۱۲+۳۰؛ قیمت: یازده ناکا.

۱۰. (فارسی ساهنیر کالوکرم)

نویسنده: عبدالستار (ت: ۲۰ ژانویه ۱۹۲۸ م).

ناشر: نشر اسلامی، داکا.

تاریخ انتشار: چاپ اول دسامبر ۱۹۷۹ م؛ چاپ دوم ژوئن ۱۹۸۷ م.
صفحات: ۱۵۹؛ قیمت: ۳۰ تاکا.

۱۱. بنگلادیشیر صوفی ساهتو (ادبیات صوفی در بنگلادش)

نویسنده: سید احمد الله حق.

ناشر: علامه رومی سوسایتی، چتاگانگ.

تاریخ انتشار: ژوئن ۲۰۰۷ م.

صفحات: ۱۴۰؛ قیمت: ۱۵۰ تاکا.

۱۲. مُسلم درشن: چیتنا او پرابها (مُسلم فلاسفی: افکار و تأثیرات)

نویسنده: عبدالحلیم.

ناشر: بنگلا آکادمی، داکا.

تاریخ انتشار: چاپ اول ۱۹۹۸ م.

مقالات بنگالی^۱

۱- جلال الدین رومی او صوفی باد (تصوّف و جلال الدین رومی)

مقاله نگار: محمد ابوالخیر.

ماهنامه محمدی، داکا، سال ۳۹، جلد هشتم، ۱۳۷۵ سن بنگالی.

۲- مولانا جلال الدین رومی ابنگ شمس تبریزی (مولانا جلال الدین رومی و شمس تبریزی)

مقاله نگار: پرفسور سید علی احسن.

۱. مقالات بنگالی درباره رومی در مجله‌های مختلف بنگلادش به چاپ رسیده است.

- روزنامه انقلاب، داکا، ۶ اکتبر ۲۰۰۰ م.
- ۳- رومیر مثنوی او تار جیون درشن (مثنوی رومی و فلسفه زندگی اش)
مقاله‌نگار: محمد عیسی شاهی.
روزنامه سنگرام، داکا، ۷ سپتامبر ۲۰۰۰ م.
- ۴- مولانا رومیر اڈھا تنک درشن (فلسفه و عرفانی مولانا رومی)
مقاله‌نگار: محمد عیسی شاهی.
- ۵- مولانا رومی (رح) جیون او سادھنا (زندگی‌نامه و مطالعات مولانا رومی)
مقاله‌نگار: محمد عیسی شاهی.
روزنامه انقلاب، داکا، ۲۹ سپتامبر ۲۰۰۰ م.
- ۶- مولانا رومیر چنتا دھارای حضرت محمد (ص) (حضرت محمد (ص) از دیدگاه مولانا رومی)
مقاله‌نگار: پرفسور آن ماری شیمل.
مترجم: نور حسین مجیدی.
دوماهانه نیوز لیتر، خانه فرهنگ ج.ا.ایران، داکا، سال ۲۲، جلد اول و دوم (ژانویه - فوریه) ۲۰۰۰ م؛ جلد سوم و چهارم (مارس - آوریل) ۲۰۰۰ م.
- ۷- اقبال او رومی (اقبال و رومی)
مقاله‌نگار: محمد غلام رسول.
ماهنامه محمد، داکا، سال ۲۲، جلد سوم، ماه پوش ۱۳۵۷ بنگالی.
- ۸- مہان عارف او کبی جلال‌الدین رومی (عارف بزرگوار و شاعر جلال‌الدین رومی)
مقاله‌نگار: نور حسین مجیدی.
نیوز لیتر، خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران، داکا، سال ۲۰، جلد ۶ و ۷، (ژوئن - ژوئیه) ۱۹۹۸ م.

۱. این مقاله در سمینار خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران، داکا در ماه سپتامبر خوانده شده است.

۹- مولانا رومی ایر مثنوی تی حضرت علی ابر بایز پروتی فل (نفوذ و تأثیرات پیام حضرت علی^(ع) بر مثنوی مولانا رومی)
مقاله نگار: دکتر محمد سید دامادی.

دوماهانه نیوز لیتر، سال ۲۲، جلد ۹-۱۰ (سپتامبر - اکتبر) ۲۰۰۰ م؛ جلد ۱۱-۱۲ (نوامبر - دسامبر) ۲۰۰۰ م.

۱۰- رومی او اقبال (رومی و اقبال)

مقاله نگار: بشیر احمد میان.

روزنامه محمدی، داکا، سال ۳۰، جلد سوم باه پوش ۱۳۶۵ بنگالی.

۱۱- رومیر درشن ایر پریم تتو (فلسفه عشق در مثنوی رومی)

مقاله نگار: پروفیسور لطیفه بیگم، استاد دانشگاه داکا.

مجله دانشگاه داکا، داکا، شماره ۶۸، اکتبر ۲۰۰۰ م.

۱۲- رومیر کبی تایی صوفی باد (تصوف در منظومه های رومی)

روزنامه انقلاب، داکا، ۲۸ آوریل ۲۰۰۰ م.

۱۳- یورپیر ساهتیه پراچاری مهاکی رومیر جنو پریوتا (انتقال شاعر بزرگوار رومی

در ادبیات اروپا)

مقاله نگار: ثناء الله رومی.

روزنامه انقلاب، داکا، جمعه ۲۹ سپتامبر ۲۰۰۰ م.

۱۴- مولانا محمد جلال الدین رومی (رح)

نویسنده: پروفیسور محمد حسین.